

УДК 378.141

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.3/31.214123>**Олена ІСАКОВА,***orcid.org/0000-0003-1683-4109*

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри суспільно-гуманітарних наук

Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного

(Мелітополь, Запорізька область, Україна) 0969300659@ukr.net

Ольга БАЄВА,*orcid.org/0000-0002-7770-2364*

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри управління та економіки підприємства

Національного фармацевтичного університету

(Харків, Україна) olgaivanovnabaeva@gmail.com

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ

Робота являє собою соціально-філософський аналіз проблем розвитку вищої освіти. Звернення до дослідження проблем розвитку освіти зумовлено необхідністю вдосконалення вищої освіти, щоб освіта відповідала сучасним запитам суспільства і особистості, актуальним ціннісним орієнтаціям світової спільноти. Для цього необхідна модернізація форм і методів освітньої діяльності і вироблення нових орієнтирів освіти.

Освіта стає одним з головних механізмів еволюції цивілізації. Саме освіта, в зміст якої включені нові соціально-філософські домінанти, має підготувати перехід людства на шлях регульованого розвитку, здійснити який можливе лише за умови радикальної зміни масової свідомості і перш за все ціннісних орієнтацій більшості людей на нашій планеті. І в цьому плані мета освіти – формувати суспільний інтелект, етичний сукупний розум, відповідний до концепції регульованого світового розвитку

Для того щоб освіта стала джерелом нових ідей і середовищем, де формується відповідальне мислення, де особистість зможе реалізувати себе, де молоде покоління долучається до нового бачення світу, де культивуються нові погляди і ціннісні орієнтації, необхідні ревізія і подальша модернізація цілей, змісту, форм і методів освіти.

Мета дослідження – розкрити соціально-філософські підстави проблем вищої освіти в Україні та особливості сучасної освітньої парадигми як важливої теоретичної передумови реформування освітньої системи.

Аналіз сучасних визначень цілей освіти дозволяє виділити в них спільне: освіта повинна бути спрямована не тільки на розвиток інтелекту і професійних якостей, але, в першу чергу, на розвиток духовності людини: височини думки, відповідальності, почуття обов'язку, людинолюбства. Освіта розглядається як простір, в якому створені умови для самореалізації особистості, для пізнання людиною самої себе.

На фундаментальному рівні освіта повинна розглядатися як феномен культури, як її підсистема і механізм еволюції в динаміці, на антропологічному рівні необхідні дослідження еволюції людської свідомості, соціальних ментальностей в культурно-освітніх середовищах, на прикладному – розробка технологій модернізації освітньої сфери відповідно до закономірностей культурної еволюції і сучасного культурного етапу.

Ключові слова: вища освіта, гуманізація, модернізація освіти, безперервна освіта.

Olena ISAKOVA,*orcid.org/0000-0003-1683-4109*

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor;

Associate Professor at the Department of Suspension and Humanitarian Sciences

Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University

(Melitopol, Zaporizhzhya region, Ukraine) 0969300659@ukr.net

Olga BAIEVA,*orcid.org/0000-0002-7770-2364*

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor;

Associate Professor at the Department of Management and Economics of Economics

National Pharmaceutical University

(Kharkiv, Ukraine) olgaivanovnabaeva@gmail.com

PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF HIGHER EDUCATION IN UKRAINE: SOCIAL AND PHILOSOPHICAL ASPECT

The work is a socio-philosophical analysis of the problems of the development of higher education. The appeal to the study of the problems of education development is due to the need to improve higher education so that education meets the modern needs of society and the individual, and corresponds to the current value orientations of the world community.

This requires the modernization of forms and methods of educational activities and the development of new guidelines for education.

Education is becoming one of the main mechanisms of the evolution of civilization. It is education, in the content of which new socio-philosophical dominants are included, that should prepare the transition of mankind to the path of regulated development, which can only be realized under the condition of a radical change in mass consciousness and, above all, in the value orientations of most people on our planet. And in this regard, the goal of education is to form social intelligence, an ethical aggregate mind, corresponding to the concept of regulated world development.

In order for education to become a source of new ideas and an environment where responsible thinking is formed, where a person can realize himself, where the younger generation joins a new vision of the world, where new views and value orientations are cultivated, corresponding to regulated (controlled) world development, revision and subsequent modernization of goals, content, forms and methods of education.

The purpose of the study is to reveal the socio-philosophical foundations of the problems of higher education in Ukraine and the features of the modern educational paradigm as an important theoretical prerequisite for reforming the educational system.

An analysis of various modern definitions of the goals of education allows us to single out the general in them: education should be aimed not only at the development of intelligence and professional qualities, but, first of all, at the development of human spirituality: the loftiness of thought, responsibility, sense of duty, sensitivity and tolerance, philanthropy. Education is viewed as a space in which conditions have been created for the self-realization of the individual, for the person to know himself, for the development of the student's individual lifestyle and activity.

At the fundamental level, education should be considered as a phenomenon of culture, as its subsystem and mechanism of evolution in dynamics, at the anthropological level it is necessary to study the evolution of human consciousness, social mentality in cultural and educational environments, at the applied level – to develop technologies for the modernization of the educational sphere in accordance with the laws of cultural evolution and modern cultural stage

Key word: Higher education, humanization, modernization of education, continuing education.

Постановка проблеми. Звернення до дослідження проблем розвитку освіти обумовлено необхідністю вдосконалення вищої освіти, щоб освіта відповідала сучасним запитам суспільства і особистості, і актуальним ціннісним орієнтаціям світової спільноти. Для цього необхідна модернізація форм і методів освітньої діяльності і вироблення нових орієнтирів освіти. Розвиток освіти мислиться як процес, спрямований на становлення культуро-, соціо- та особистісно-орієнтованої освіти, що забезпечує формування особистості, здатної і готової до відповідальної життєтворчості. У зв'язку із цим виключно важливим є питання про механізм, який забезпечить перехід від соціально-філософських підстав розвитку сучасної освіти до системних концепцій і практики модернізації освітніх систем, що відповідають потребам розвитку особистості і суспільства.

Освітні системи в усьому світі знаходяться у стані змін, зміни спонтанно і цілеспрямовано відбуваються і в нашій освіті. Серйозна увага приділяється формуванню власної активності особистості учня, включеного в освітній процес як його суб'єкта. Головна ідея – створити модель освіти, заснованої на нових поглядах на світ, на нових ціннісних орієнтаціях: відповідальності за загальнозначущі цінності, вільному ціннісному самовизначенні, толерантності, компетентності, освіченості, професіоналізмі, орієнтації на регульований світовий розвиток, умінні аналізувати соціокультурну ситуацію, ознайомленні в процесі освіти з новою картиною світу, введенням в освітній процес принципу проблемної орієнтації.

В даний час постає питання про входження України в європейський освітній простір, що виражається в зближенні української та європейської систем вищої освіти. Реалії соціокультурної ситуації свідчать, що сучасні фахівці недостатньо підготовлені до вирішення проблем, які постають перед суспільством і особистістю. Сучасні реалії вимагають такої перебудови освіти, яка б озброїла фахівців здатністю до проектування, прогнозування. Це проявляється в системі вимог до рівня професіоналізму, загальної культури, менталітету членів суспільства, які отримують вищу освіту.

Освітні системи в усьому світі знаходяться у стані радикальних змін. Це і спонтанний розвиток, і цілеспрямовані реформи. Звідси – необхідність виявлення вихідних принципів, ціннісних орієнтирів перетворень і розробки методології їх використання як підстав трансформації системуютьовуючих елементів освіти.

Аналіз досліджень. У наукових роботах вітчизняних і зарубіжних вчених завжди приділялося багато уваги проблемам вищої освіти. Так, у наукових дослідженнях С. Абрамова, Н. Б. Крилова, В. Е. Шукшунов, І. В. Захаров, Л. Є. Душацькій, А. Я. Флиер і ін. піддали вищу освіту критиці за підготовку вузькопрофесійних фахівців, що не володіють гуманітарними знаннями і розробили філософсько-методологічні передумови, які лягли в основу нових концепцій освіти.

Значна увага в теоретичних роботах сучасних вчених Ф. Т. Михайлова, Н. Н. Пахомова, Е. Н. Гусинського, Ю. І. Турчанінова приділяється вивченню змін соціальної ролі, завдань та ідеалів

вищої освіти, де остання розглядається включеною в особистісні смисли людини і можливості пристосування її до змін соціальних умов.

Ціннісні орієнтири і принципи формування нових освітніх систем розробляються в працях таких авторів, як М. К. Мамардашвили, В. С. Біблер, В. С. Степін, В. В. Красевський, Е. С. Ляховіч, І. В. Захаров. Проблеми безперервності, диверсифікації та гуманізації освіти розглядають у своїх роботах О. В. Купцов, В. В. Безлепкін, В. В. Власов, В. А. Дмитрієнко. Співвіднесеність освітньої діяльності з культурним контекстом, з культурними цінностями суспільства досліджують Л. Г. Олех, Г. І. Петрова, Н. С. Розов. Основні напрямки розвитку технологій і форм вільного або відкритого навчання представлені в роботах С. Змеєва, В. Г. Домрачева, В. Д. Шадрікова, В. А. Дмитрієнко.

Модифікація цілей освіти у зв'язку зі зміною вимог, що пред'являються до вищої освіти суспільством і окремими індивідами, аналізується в роботах О. В. Долженко, В. М. Зеліченко, С. Т. Гаврілова, В. А. Блоніна, І. С. Ладенко.

За кордоном ціннісні орієнтири і принципи формування освітніх систем досліджуються досить давно. У роботах зарубіжних філософів, присвячених аксіологічним проблемам сучасної культури (Ауреліо Печчеї, Р. Хіггінс, Ж. Семлен, А. Моль, М. Шелер, А. Маслоу, А. Швейцер, В. Франки, Е. Левінас, Тейяр де Шарден, Е. Фромм, Р. Хірано, Е. Лебак, Е. Б. Тайлор та ін.), спостерігається велика різноманітність точок зору щодо природи гуманізму. Однак недостатня увага в літературі приділяється соціально-філософському аналізу розвитку освіти, із сутнісними характеристиками сучасного світового розвитку та місцем людини у світі (Коханович, 2016: 87).

Незважаючи на широкий спектр досліджень, пов'язаних з розвитком освіти, недостатня увага в літературі приділяється принципово новим соціально-філософським підставам розвитку освіти, пов'язаним із новою картиною світу, із сутнісними характеристиками сучасного світового розвитку та місцем людини в сучасному світі. Вимагають більш глибокого розкриття специфіка освітньої ситуації і основні принципи функціонування і еволюції сучасної освіти. Це необхідно для визначення домінант і основних напрямків розвитку, для розробки стратегії і тактики перетворень, здатних зробити освіту адекватною своєму часу. У всьому світовому співтоваристві вважається виключно важливим, але недостатньо вивченим питання про освітні меха-

нізми, які забезпечують перехід від соціально-філософських підстав розвитку освіти до системних концепцій і практиці реформування освітніх систем. Спробу вирішення зазначених питань і представляє дана робота.

Мета. Мета дослідження – розкрити соціально-філософські підстави вищої освіти в Україні та особливості сучасної освітньої парадигми як важливої теоретичної передумови реформування освітньої системи. Досягнення цієї мети зумовлює вирішення таких основних завдань:

- виявити соціально-філософські підстави модернізації сучасної освіти;
- визначити напрями реформ і модернізації сучасної освіти;
- розкрити джерела, передумови і тенденції становлення освітнього товариства;
- дослідити тенденції гуманізації освіти у вітчизняних та зарубіжних вузах; обґрунтувати перспективи розвитку гуманітарної освіти;
- виявити ціннісні орієнтації, освітні потреби студентів.

Виклад основного матеріалу. Освіта стає одним із головних механізмів еволюції цивілізації. Саме освіта, у зміст якої включені нові соціально-філософські домінанти, має підготувати перехід людства на шлях регульованого розвитку, здійснити який можливе лише за умови радикальної зміни масової свідомості і перш за все ціннісних орієнтацій більшості людей на нашій планеті. І в цьому плані мета освіти – формувати суспільний інтелект, етичний сукупний розум, відповідний концепції регульованого світового розвитку.

Подолання технократизму і інфантилізму у свідомості і діяльності не тільки політиків, а й широкого загалу населення пов'язано з реалізацією в освіті принципів гуманізації та екологізації. Гуманізація – об'єктивна потреба суспільного розвитку, основним вектором якої є спрямованість на людину. Глобальний технократизм як метод мислення і принцип діяльності індустріального суспільства дегуманізував соціальні відносини, поміняв місцями цілі та засоби. Цінність особистості як неповторної індивідуальності, самоцілі суспільного розвитку була відсунута на задній план.

Гуманістична спрямованість освітнього процесу, проблемна орієнтація освіти, забезпечення інтеграції навчальних дисциплін, змістовна аксіологічна інтерпретація взаємозв'язків людини з природою і суспільством є основою майбутньої глобальної самоорганізації людства і одночасно умовою входження конкретної людини, особис-

тості у сферу осмисленої і співвіднесенні з домінантами світового розвитку діяльності.

До основних вимог, виконання яких забезпечить модернізацію змісту освіти, відносяться: 1) формування глобального світорозуміння; 2) новий підхід до вибору змісту освіти та зміна способу його організації; 3) зміна ракурсу побудови освіти, акцент на освоєння методологій діяльності, формування рефлексивних здібностей; 4) розвиток творчих здібностей, базування на принципах навчання на власному досвіді, 5) формування та широке впровадження в освітню практику культури багатокритеріальної постановки і вирішення інноваційних завдань; 6) використання технологій, орієнтованих на пріоритетний розвиток людської особистості, перш за все її здібностей до саморозвитку і самореалізації (Крилова, 2014: 18).

Результати філософських, теоретичних досліджень, огляд досвіду і тенденцій розвитку вищої освіти в нашій країні і за кордоном дозволяють окреслити сьогоднішнє коло теоретичних і практичних проблем і представити нові, з якими наша освіта зіткнеться в найближчі роки у зв'язку з еволюцією соціального середовища, зокрема ринку праці, науково-технічним прогресом, усезростаючим впливом міжнародного і європейського контексту, новим поглядом на місце освіти в житті суспільства і окремої людини.

Першу групу складають проблеми філософської антропології, пов'язані з подальшим осмисленням ролі і місця людини в сучасному світі. Необхідно продовжити дослідження сформованих функціонуючих цінностей і їх співвіднесеність з цінностями, домінуючими в новій картині світу, філософський аналіз цінностей, значущих для освіти, розробку системи цінностей і цілей, спрямованих на вирішення освітніх завдань конкретних соціальних груп і окремих індивідів. Особливу увагу слід приділити орієнтації освітніх інститутів на вивчення співвідношення в освіті особистісних і соціальних цілей.

Рішення проблем розвитку освіти пов'язано з організацією освітнього моніторингу, вивченням нових освітніх запитів населення та можливостей ринку праці, розробкою програм і заходів, які ці запити задовольняють, поглибленням концепцій безперервної освіти, розвитком наявних альтернативних форм освіти, використанні освітніх можливостей, що склалися в надрах національних культур, теоретичним обґрунтуванням заходів щодо створення культурно-освітнього простору регіонів, забезпеченням фінансування всіх форм освіти, включаючи нетрадиційні джерела.

Другу групу проблем складають питання, пов'язані з вирішенням спеціальних соціальних, педагогічних і психологічних завдань: розробка програм розвитку мотивації до отримання освіти та програм, які могли б стимулювати студентів до оволодіння духовними цінностями національної і світової культури, підвищення загального рівня культури.

Третя група проблем ставиться до рішення теоретичних і методичних завдань модернізації освіти. Це вивчення впливу загальнокультурної підготовки та формування особистісних і професійних якостей фахівців, визначення змісту, структури і технологій гуманітарної підготовки в негуманітарних вузах, дослідження можливостей створення комплексних програм гуманістично орієнтованої освіти, встановлення раціонального співвідношення загальнокультурної і професійної підготовки, принципів побудови нових підручників і методичних посібників, нових технологій освіти.

Четверта група питань пов'язана з розробкою програм підготовки та перепідготовки викладачів, які працюють як в інституційній, так і неінституційній сферах освіти, з урахуванням вимог, що пред'являються до сучасних викладачів (Коханович, 2016: 112).

Необхідно кілька слів сказати і про безперервну освіту, якій на сьогодні, і це не випадково, приділяється велика увага. Розуміння сутності сучасної безперервної освіти засновано, по-перше, на інтерпретації сенсу безперервної освіти як гіпертрофії такого аспекту освіти як особистісний та професійний розвиток людини. У зв'язку з прискоренням темпів оновлення системи знань, з підвищенням цінності кожного етапу життя особистості стала актуальною задача забезпечення різноманітних освітніх, в тому числі смисложиттєвих потреб людини протягом усього періоду її активної діяльності. Звідси – необхідність подолання уявлення про одноразовий характер процесу навчання, який лежав в основі класичної системи освіти. По-друге, це розуміння сучасної безперервної освіти як системи, що забезпечує перехід від лінійного руху людини по щаблях освітньої системи: від нижчих до вищих – до багатомірних. По-третє, найважливішою характеристикою безперервної освіти є те, що вона стає життєвим інструментом, що допомагає людині продуктивно долати кризові професійні та життєві ситуації. Можливість і звичність звернення до необхідних форм безперервної освіти є запорукою внутрішньої стійкості, смислової стабільності людини протягом життєвого шляху.

Найважливішим принципом, що визначає сутність і напрямки розвитку освітніх форм, є принцип соціоморфності, що полягає в тому, що освіта в будь-якій країні світу повинна бути унікальною, індивідуальною, адекватною системі соціальних, економічних, національно-етнічних, демографічних, культурних відносин. Саме ця «соціоморфність освіти» дозволяє їй найбільш адекватно відповідати вимогам розвитку суспільства, з урахуванням його історії та традицій. (Ляхович, 2016: 115).

У розгляді проблем сучасної освіти не останню роль відіграє і підвищення компетентності кожного педагога. В першу чергу, необхідно, щоб викладачі були знайомі з основними етичними ідеями, які включені в сучасну картину світу. Настільки ж важливе значення для сучасних викладачів мають педагогічні ідеї, що становлять ядро сучасних концепцій освіти: індивідуально-особистісна орієнтація як провідний принцип освіти, варіативність і свобода вибору освітніх маршрутів для учнів і шляхів, способів і форм навчання для педагогів, діяльнісний підхід на основі проблемної орієнтації освіти, формування навичок реалізації моральних критеріїв у професійній, соціальній та особистому житті учнів і педагогів (Тодоров, 2011: 66).

Висновки. Ми вважаємо, що в даній роботі доказово обгрунтована теза про те, що освіта є однією із глобальних проблем сучасності, від вирішення якої залежить виживання людства, оскільки освіта стає одним з головних механізмів еволюції цивілізації. У результаті наших досліджень зроблено висновок: традиційна система освітньої діяльності значною мірою була пов'язана з тиражуванням і розчленуванням раніше знайдених рішень, і творча компонента в ній була присутня незначною мірою, метою освіти була не стільки підготовка творчих працівників, скільки фахівців, здатних репродукувати вже наявні знання. У сучасних умовах високі інформаційні технології беруть ці функції на себе. У зв'язку із цим фахівець виступає як носій творчого начала, звідси і змінюються вимоги до нього як до особистості, здатної до різних видів діяльності, до нестандартного мислення.

Сучасні уявлення про утворення зумовлені новим розумінням місця і ролі людини в сучасному світі, необхідністю підготовки людини, яка усвідомлює себе частиною природи і світобудови, розбирається в логіці функціонування світової системи, здатної здійснювати розумні перетворення.

Аналіз різних сучасних визначень цілей освіти дозволяє виділити в них спільне: освіта повинна

бути спрямована не тільки на розвиток інтелекту і професійних якостей, але, в першу чергу, на розвиток духовності людини. Освіта повинна розглядатися як простір, в якому створені умови для самореалізації особистості, для пізнання людиною самої себе.

Оскільки жодна система освіти у світі не знайшла ще вихід із кризи, що склалася, не можна вважати освіту тільки інститутом спадкування соціального досвіду. Цінність освіти полягає в тому, що вона є найважливішим інструментом культивування необхідних людських якостей, які дозволять суспільству увійти в новий стан.

На основі аналізу тенденцій і виявлення сутнісних характеристик розвитку освіти в Україні та за кордоном можна зробити висновок про те, що від визнання кризи в освіті і усвідомлення її наслідків як національного, так і глобального масштабу світове співтовариство переходить до дослідження шляхів подолання дегуманізації освіти. Міжнародні, урядові, громадські та приватні організації доручають вченим, фахівцям з питань освіти аналіз функціонуючих систем освіти, розробку концепцій модернізації освіти і напрямків конкретних реформ, здійснюють контроль і оцінюють ефективність вжитих заходів. Успіхи модернізації освіти експерти напряму пов'язують із підвищенням якості підготовки і, отже, з якістю, майбутньої діяльності фахівців. Поняття якості підготовки фахівців отримує новий зміст, включаючи в себе поняття якості гуманітарної підготовки. Дослідження різних підходів до визначення критеріїв оцінки якості гуманітарної підготовки показало, що в їх основі лежить рівень сформованості загальної культури.

Підводячи підсумки дослідження, зазначимо, що ідеї та цілі модернізації освіти є частиною нового мислення і все ще дуже свіжі і недостатньо розкриті. Вони витають у повітрі, їх заявляють в освітніх стандартах, їм приділяють увагу преса, радіо і телебачення, але у нас в країні, незважаючи на декларації, вони ще не стали реалізованою метою державних і регіональних органів, покликаних забезпечити активну моральну підтримку і створити матеріальну базу реорганізації та оновлення освіти.

Реформи освіти, спираючись на соціально-філософські концепції розвитку освіти, повинні також підкріплюватися адекватною освітньою політикою, соціальним проектуванням, прямими соціальними процесами, експериментами. Усі ці системоутворюючі елементи і повинні стати предметами подальшого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александрова Е. Я. Становление и развитие художественного образования. Новосибирск : Наука, 2013. 290 с.
2. Короткое Э. М. Новая философия образования. Москва : Академия, 2017. 423 с.
3. Коханович Л. И. Гуманизация образования и создание комфортной гуманитарной среды в вузе. Москва : Проспект, 2016. 369 с.
4. Крылова Н. Б. Формирование культуры будущего специалиста. Москва : Гардарики, 2014. 377 с.
5. Ляхович Е. С. Миссия университета в Европе. Москва : Педагогика, 2016. 406 с.
6. Тодоров П. В. Понятие культуры и построение теории содержания образования. Москва : Проспект, 2011. 299 с.

REFERENCES

1. Aleksandrova Ye. YA. Stanovleniye i razvitiye khudozhestvennogo obrazovaniya. [The formation and development of art education] M. Nauka, 2013, 290 s. [in Russian].
2. Korotkoye E.M. Novaya filosofiya obrazovaniya. [New Philosophy of Education] M. Nauka, 2017, 423 s. [in Russian].
3. Kokhanovich L.I. Gumanizatsiya obrazovaniya i sozdaniye komfortnoy gumanitarnoy sredy v vuze. [The humanization of education and the creation of a comfortable humanitarian environment at the university.], M., Prospekt, 2016, 369 s. [in Russian].
4. Krylova N.B. Formirovaniye kul'tury budushchego spetsialista. [Formation of the culture of the future specialist], M., Gardariki, 2014, 377 s. [in Russian].
5. Lyakhovich. Ye.S. Missiya universiteta v Yevrope. [University mission in Europe.] M., Prospekt, 2016, 369 s. [in Russian].
6. Todorov P.V. Ponyatiye kul'tury i postroyeniye teorii soderzhaniya obrazovaniya. [The concept of culture and the construction of the theory of the content of education.], Pedagogika. 2011, 299 s. [in Russian].